

2.3. Зовнішньополітична доктрина США та політика Японії часів президентства Р. Рейгана

АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКА зона розглядалася адміністрацією Рейгана, перш за все, не як сфера міжнародної активності деяких великих, середніх та малих держав, а як зона чіткої ідеологічної і стратегічної конфронтації між "своїми" та "чужими" [125]. Не випадково, мабуть, один з провідних американських політологів "азіатсько-тихоокеанського напрямку" Д. Загорія писав, що відносини між Сполученими Штатами та Радянським Союзом "будуть залишатися в центрі міжнародних відносин не тільки у 1980-ті роки, але, можливо, і в XXI столітті", особливо підкреслюючи при цьому їх важливість на Далекому Сході [126].

Специфіка азіатсько-тихоокеанського курсу Рональда Рейгана полягала, насамперед, у відмові від врахування регіональної особливості в ім'я глобального "антикомуністичного проекту".

Головне своє завдання в АТР Вашингтон бачив у тому, щоб підняти на якісно більш високий рівень американсько-японські відносини. Протягом 1960-1970-х років у підході США до Японії помічалися певні непорозуміння. З одного боку, в американських правлячих колах були сильні прагнення стимулювати зростання японського військового потенціалу, розглядаючи його як важливий елемент зміцнення позицій Заходу на Тихому океані, у Східній та Південно-Східній Азії. З другого боку, було помітне занепокоєння частини американської політичної еліти (наприклад, ліберальної) з приводу можливих довготермінових наслідків прискорення японського військового розвитку. Це домінувало в американській зовнішній політиці в АТР у період "багатополярного" підходу (адміністрації Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера). Стосовно адміністрації Р. Рейгана, яка знаходилася під впливом "біполярної" концепції, то вона намагалася повністю усунути "багатополярний" підхід з політичної арени. Саме тому діячі рейганівської адміністрації наполегливо добивалися від Японії виконання програми накопичення озброєння, доведення японських військових витрат до такого ж рівня, як у країн Західної Європи.

Адміністрація Рейгана мала надію, що їй під силу здійснити швидке переозброєння Японії, водночас тримати її під жорстким політичним контролем, використовуючи відому "радянську загрозу". Між тим американський "Уолл-стріт джорнел" звернув увагу на ті обста-

вини, що прем'єр-міністр Японії Я. Накаоне, виступаючи у грудні 1982 року в парламенті, аргументував необхідність зміцнення японських військових зусиль не збільшенням збройних сил СРСР на Далекому Сході, а загрозою критики з боку Сполучених Штатів" [127]. З цього приводу науковий співробітник фонду Карнегі Р. Стіл писав, що переозброєння Японії "вітають у Вашингтоні", але якщо Японія почне великомасштабне переозброєння, то вона не дозволить, щоб "її зовнішню політику формували у Вашингтоні" [128].

Важливе місце адміністрація Рейгана відводила посиленню американської військової могутності в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Критика консерваторами (такими, як професори Р. Клайн, Р. Майєрс, Ф. Вайнстайн та інші) [129] деяких стратегічних напрямків попередньої адміністрації Картера щодо АТР зводилася до того, що вона приділяла велику увагу різним аспектам політичного маневрування, націленого на досягнення кінцевих антирадянських результатів, і значно менше розраховувала на власну військову силу. В зв'язку саме з цим адміністрація Р. Рейгана піднімає проблему збереження та зміцнення контролю над морськими комунікаціями, які з'єднують Тихий та Індійський океани.

Цей процес розвивався за наступними головними напрямками. По-перше, було збільшено американські протичовнові сили. По-друге, з 1982 року американські підводні човни поповнюються серією ракетноносіїв "Огайо". По-третє, у 1980-ті роки американські військово-морські сили на Тихому океані значно посилюються як у кількісному, так і в якісному відношенні. Так, у 1982 році у складі американського тихоокеанського флоту діяли 7 авіаносців, 39 підводних човнів, 87 великих кораблів та більше 80 кораблів допоміжного типу [130].

Не випадково, мабуть, російський вчений В.П. Лукін, характеризуючи курс адміністрації Р. Рейгана в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні на початку 1980-х років, підкреслював, що він "позбавлений будь-яких "драматичних" рис, але за цією діяльністю визрівають важливі та "небезпечні" для справи миру та безпеки тенденції" [131].

Саме на початку 1980-х років починається новий етап японсько-американського післявоєнного співробітництва. Зростання позитивного сальдо в торгівлі з США та зміцнення японських позицій на американському фінансовому ринку викликали загострення протиріч у відносинах між двома країнами. Проте економічні негаразди мало торкнулися функціонування японсько-американського військово-політичного союзу. В

умовах, коли після вступу радянських військ до Афганістану адміністрація Рейгана взяла курс на проведення жорсткої конфронтаційної політики щодо СРСР, роль Японії в реалізації американських глобальних політичних і військово-стратегічних завдань значно зросла.

З військової точки зору, Японія продовжувала залишатись важливим елементом американської стратегії "передового базування" на Далекому Сході, а також і найвагомим регіональним союзником США. Від абстрактних вимог збільшити військові витрати Вашингтон перейшов до наполягань на конкретних військових завданнях і чіткому визначенні сфер використання воєнного бюджету Японії. Сутність цих змін влучно визначив посол Японії у США Й. Окавара, який у березні 1981 року підкреслив, що на відміну від "адміністрації Картера, США зараз більш зацікавлені не в розмірі військових витрат, а в тому, яким чином Японія докладас зусиль для поліпшення своєї оборони" [132].

У травні 1981 року перед японськими силами самооборони були поставлені три завдання, пов'язані з визначенням ролі Японії у військово-стратегічних планах США на Далекому Сході: здійснення контролю над морськими комунікаціями на відстані 1000 морських миль від берегів Японії, мінування та блокада проток Японського моря з метою запобігання проникнення радянського флоту в Тихий океан та створення системи протиповітряної оборони Японії і частини Японського моря, яка була б здатна нанести вагомі втрати радянським тактичним винищувачам та бомбардувальникам далекої дії [133]. Конкретизація вимог участі Японії у воєнних зусиллях США на Далекому Сході була пов'язана, перш за все, з координацією військових намагань та американських воєнних доктрин [134], що, з одного боку, гарантувало неминучість японської участі у будь-яких серйозних військових акціях США на Далекому Сході, а з другого боку, зберігало її військову залежність від Сполучених Штатів та американську військову присутність на її території [135]. Географічне положення Японії у поєднанні з наявністю на її території американських військових баз робили її важливим ланцюгом в американській системі передового базування. Професор університету Арізони Шелдон Сімон з цього приводу писав: "Японські сили самооборони повинні модернізувати свої повітряні та морські сили за допомогою нових американських частин. Будь-яка військова акція Японії повинна бути узгоджена з операціями Сьомого флоту Сполучених Штатів..." [136].

У січні 1982 року під час засідань американсько-японського консультативного комітету з питань безпеки США було підкреслено, що

"патрулювання Японією 1000-мильної зони в Тихому океані складає частину американської глобальної стратегії, направленої проти політики СРСР на Далекому Сході, а можливість Японії захищати вказаний район – важлива для всього світу" [137].

Підсумки лише чотирьох років зовнішньополітичної діяльності Р. Рейгана (до 1985 року) відносно Японії дозволяють зробити висновок про серйозні зміни в американському підході як до місця Японії у глобальній стратегії США, так і до розвитку безпосередньо двосторонніх зв'язків.

Зміни в американській політиці щодо Японії торкнулися, перш за все, характеру та масштабів військового співробітництва між двома країнами. Адміністрація Рейгана у своїх зусиллях по зміцненню американсько-японського військового союзу особливу увагу приділяла двом моментам: по-перше, конкретизації військової ролі Японії в американській глобальній стратегії і, по-друге, "підриву" практично всіх існуючих в Японії конституційних обмежень на шляху її мілітаризації.

На той час міністр оборони США К. Уайнбергер підкреслив у доповіді Конгресу у 1983 році, що американські сили передового базування разом з військовими силами союзників "забезпечують лінію звичайної оборони у Західній Європі, Японії та Кореї, що є основою американської системи колективної безпеки" [138].

За американськими даними, тільки у 1984 році на Тихому океані вже було 129 американських військових кораблів – носіїв ядерної зброї, у число яких входило: 31 підводний човен, шість авіаносців 7-го і 3-го флотів США, лінкор "Нью-Джерсі", 17 крейсерів, 30 есмінців і 44 фрегати [139].

Можна погодитися з думкою російського вченого М.Г. Носова, що втягування Японії до глобальної воєнної стратегії Сполучених Штатів направлене на перетворення її в могутню військову державу, роль якої в майбутньому може виходити за межі далекосхідного регіону [140].

Однією із статей військових витрат Японії з 1988 року стала часткова платня за утримання більш як 50 тисяч американських військовослужбовців, дислокованих у країні. США розглядали присутність своїх військ в Японії, насамперед, як основу американської воєннополітичної стратегії в регіоні.

США також мали можливість використовувати бази в Японії для розгортання своїх сил в інших регіонах світу. Як зазначив колишній

посол США в Японії М. Менсфілд, "ми, американці, знаходимося тут не тільки для оборони Японії, ми тут для того, щоб встановити периметр нашої власної оборони. Якщо б ми не мали японських баз, невідомо, скільки десятків мільярдів доларів нам необхідно було для утримання подібної лінії оборони і наскільки вона була б ефективною" [141]. У відповідності з підписаною 14 січня 1991 року угодою Японія з 1995 року брала на себе 100% витрат, враховуючи повну платню місцевої робочої сили і витрати по обслуговуванню баз. Згідно з оцінками, це повинно було перевищити витрати японської сторони з 3 млрд. доларів у 1991 році до 3,7 млрд. доларів у 1995 році, а частка японського внеску зросла б із 40 до 53% від вартості утримання американських військ або 73% від витрат на персонал. Витрати Японії на ці цілі у середньому складають біля 4% військового бюджету [142].

Щодо збройних сил Японії, то в 1980-х роках вони розвивались відповідно до Національної програми оборони 1986 року, прийнятої у 1985 році.

Програмою модернізації своїх збройних сил, вартість реалізації якої в цінах 1985 року складала 18,4 трлн. ієн (або 83,2 млрд. доларів), Японія, чий збройні сили в багатьох випадках доповнюють сили США на Далекому Сході, передбачала збільшення винищувачів-перехоплювачів, збільшення кількості есмінців, протичовнових літаків Р-3С, що разом з 23 такими ж самими американськими літаками повинні були здійснювати патрулювання поблизу берегів Росії.

В той же час, на думку завідуючого Центром проблем миру та конфліктів Каліфорнійського університету Джерсі Сандера, "безпека Азії не стане міцнішою від присутності десятків тисяч солдат у Сеулі або в Манілі" [143].

У Вашингтоні стали стриманіше відноситись до перспективи подальшого зростання японських військових витрат. Якщо конгресмени продовжували звинувачувати Токіо в "безкоштовному проїзді" і вимагали збільшити платню за американську "ядерну парасольку", то ті, хто реально розумів наслідки різкого збільшення японського військового бюджету, як, наприклад, помічник заступника міністра оборони К. Джексон, підкреслювали, що нереалістично і некорисно очікувати, що Японія могла б вийти за межі тих функцій, які США відвели їй у реалізації завдань спільної оборони. Вимоги про збільшення військових витрат Японії до 2-3% від ВВП були невігідними як з політичної, так і з військової точки зору. Політично – це призвело б як до зміц-

нення внутрішньої опозиції, так і до занепокоєності її сусідів, і особливо Китаю. З воєнної точки зору, важко уявити, щоб саме така сума могла бути використана. Практично Японія могла б побудувати 10 бойових авіаносних груп або створити сучасний ядерний арсенал. Разом з тим все це значно дестабілізувало б стратегічну структуру в Північно-Східній Азії в цілому [144].

Аналізуючи американсько-японське співробітництво, необхідно взяти до уваги, що для Сполучених Штатів, а певною мірою і для японського керівництва, на першому плані була не тільки і не стільки участь Японії в американських військових програмах, скільки її рішення погодитися з ними. Значною мірою ці рішення були відповідними деклараціями про наміри. Незважаючи на деяку конкретність цих програм, можливість їх реалізації, рівно як і військова доцільність деяких з них, викликають певний сумнів. Так, конкретна участь у патрулюванні морських комунікацій вимагає великої кількості літаків та кораблів; чи може на це розраховувати Японія без допомоги Сполучених Штатів?

В той же час ідея участі Японії в реалізації військових доктрин США дозволяла Вашингтону вимагати від неї збільшення ВМС та морської авіації. Для японського уряду участь в американських програмах, використовуючи тези про "радянську загрозу", була відповідним засобом виправдовування зростаючих військових витрат.

Намагання США підштовхнути Японію до більш активної участі у світовій політиці та перегляду моральних і конституційних перешкод на шляху мілітаризації цілком співпадало з політикою кабінету прем'єр-міністра Я. Накасона (1983-1987 роки). Як політик, Я. Накасона завжди виступав з націоналістичних позицій. Достатньо пригадати, що ще у 1951 році, роблячи перші кроки на політичній арені, 32-річний депутат парламенту направив петицію генералу Макаргуру з вимогами переглянути конституцію і створити незалежні збройні сили. Повністю відмовитись від "доктрини Йосіди" Накасона не міг, бо на ній до цього часу будується вся система американсько-японських відносин. Проте в рамках концепцій націоналізму була розпочата робота нової політики Японії, яка торкалась, насамперед, її майбутнього [145].

Головною рисою нового курсу було проголошення відмови від пасивності у зовнішній політиці в рамках доктрини про необхідність приведення до відповідної ролі Японії у світовій економіці і світовій політиці. Більше того, у підсумковій доповіді американсько-японської

консультативної комісії, створеної у 1983 році президентом Рейганом і прем'єр-міністром Накасоне, прямо визначалося, що розвиток економічної конкуренції між двома країнами може у майбутньому привести до того, що Японія займе "більш нейтральну зовнішню позицію". Це, в свою чергу, призведе до "несприятливих подій" в американсько-японських відносинах [146].

Висування конкретних військових завдань Сполученими Штатами Америки перед японською стороною було викликано необхідністю виправдати і в самій Японії зростання воєнного потенціалу. Відповіді на питання про призначення японських військових збройних сил вимагала і розгорнута на початку 1980-х років в Японії дискусія з проблем оборони, яка особливо загострилася, коли Я. Накасоне спробував протиставити "доктрині Йосіди" політику "інтернаціоналізації Японії", яка передбачала активізацію її участі у глобальній політиці.

Саме в цей період склалися об'єктивні умови, які визначали необхідність прискорення процесу "відкриття" Японії у міжнародних відносинах. Активізація зовнішньої політики мала на увазі більш широку участь у міжнародних справах, і термін "інтернаціоналізація" дуже точно визначав ті зміни, які необхідно було подолати у політиці та економіці країни. Ці зміни диктувалися комплексом причин.

Інтернаціоналізація відповідала зрушенням у світовій економіці в цілому. В умовах, коли географічна ізоляція країни була подолана розвитком зв'язку, інформатики і транспорту, а міжнародний розподіл праці охоплював нові сфери економіки, були необхідні заходи щодо подолання ізоляціонізму, який перешкоджав підтримці високих темпів зростання промисловості та введенню нових технологій. Розширення зовнішніх зв'язків відповідало завданням потреби тих кіл, які все більше усвідомлювали світ за межами Японії. Інтернаціоналізація пом'якшила і антияпонський настрій торговельних партнерів, які вимагали більш широкого доступу на внутрішні ринки країни.

В той же час економічні і технологічні досягнення Японії стимулювали дискусії про власні можливості очолити світове співтовариство. Курс на інтернаціоналізацію був альтернативою ізоляціонізму, і водночас, виходячи саме з нього, майже вперше за всю історію Японії піднімалось питання про поступове відхилення від концепції японської виключності.

Необхідно зазначити, що рішучі звернення Накасоне про "необхідність для Японії відповідати невідомим викликам ХХІ століття" зіткнулися з консерватизмом тих, хто вважав, що масштаби зовні-

шньополітичної активізації слід дозувати і поки що краще залишатися в тіні союзу зі Сполученими Штатами.

Одні в Японії розуміли під "інтернаціоналізацією" лібералізацію зовнішньої торгівлі та розширення економічних і культурних зв'язків з зарубіжними країнами; інші думали про те, як прийняття відповідних правил гри буде сприяти засвоюванню світового лідерства.

Нагадаємо, що більшість дослідників використовують слова "інтернаціоналізація" і "глобалізація" як синоніми. Насправді це не так: за кожним з них стоять явища, які якісно відрізняються одне від одного. Це не просто слова, а поняття. Англійський вчений Леслі Склер так визначає терміни "інтернаціоналізація" і "глобалізація": "Я стверджую, що повинно бути чітке розмежування між інтернаціоналізацією і глобалізацією. Дефіс в інтернаціональному повинен показувати заплутану концепцію глобалізації, заснованої на існуванні системи держав, у той час як глобальне відображає появу процесів і систем соціальних стосунків, які не базуються на системі націй-країн" [147]. Це значить, що інтернаціоналізація торкається сфери міжнародних і міждержавних відносин, а глобалізація охоплює всю сферу світових відносин, суб'єктом яких є не тільки країни, але й багато інших факторів світової політики.

Я. Накаоне фактично став засновником концепції "самостійної оборони" (дзісю боей), яка передбачала створення незалежної від США японської військової могутності. Пізніше концепція "самостійної оборони" була перетворена у так звану "політику автономної оборони" (докурітто боей сейсаку), яка ставила за мету формування могутньої армії, функції якої не обмежувалися лише обороною [148]. Економічні успіхи як результат використання саме тих переваг, які давала "доктрина Йосіди", створювали передумови для політичної кризи в країні на ґрунті націоналізму. Як підкреслював американський вчений К. Пайл, "залежність від іншої країни у воєнних питаннях призводила до відповідного придушення почуття національної гідності і ставала складною проблемою, особливо для консерваторів, для яких націоналізм був завжди емоційно привабливим" [149].

Посилення міжнародної ролі Японії пов'язувалося із активізацією військової політики. У січні 1983 року, в ході свого першого візиту до Вашингтона на посаді прем'єр-міністра, Я. Накаоне зробив досить сміливі заяви про більш значну роль Японії у військовому союзі зі Сполученими Штатами. Мова йшла про встановлення контролю над

протоками Японського моря, про перетворення Японії в "нетонучий авіаносець", про необхідність розвитку збройних сил, асигнування на які повинні були значно перевищити 1% ВВП. Я. Накаоне знову зробив наголос на необхідності перегляду деяких статей японської конституції [150]. За декілька днів до візиту в США Накаоне відвідав Сеул і надав південним корейцям довгостроковий кредит, який значною мірою призначався для зміцнення воєнного потенціалу Південної Кореї.

Відповідний офіційний візит Президента Р. Рейгана до Японії відбувся 9-11 листопада 1983 року. Він перетворився в нову демонстрацію повної єдності США і Японії у підході до проблем ядерного озброєння [151]. Не випадково у доповіді Міністерства оборони США Конгресу у зв'язку з прийняттям бюджету на 1984 фінансовий рік підкреслювалося, що "західній частині Тихого океану, що належить Японії, відводиться, в рівній мірі як і Європі, найперше місце в ядерній стратегії Сполучених Штатів" [152].

Зовнішньополітичні заяви прем'єр-міністра Накаоне не привели до суттєвих змін ні в політиці Японії, ні в її відносинах із Сполученими Штатами. Військові витрати, навіть незважаючи на те, що у січні 1987 року кабінет Я. Накаоне прийняв рішення відмовитись від "1%-го обмеження і визначити воєнний бюджет" відповідно до міжнародної ситуації та економічних і фінансових обставин в Японії" [153], не перевищували попередніх рамок. Спроби ж Токіо обмежитись лише фінансовим внеском і ухилитись від прямої участі у війні з Іраком у 1991 році викликали незадоволення Сполучених Штатів.

Закінчення "холодної війни" та суттєві зміни геополітичної мапи "why" серйозно не вплинули на японсько-американський військово-політичний союз. Скоріше можна сказати про те, що такі фактори, як зниження рівня радянської військової загрози, перспективи скорочення американської військової присутності у Північно-Східній Азії та тенденція до перетворення Китаю в могутню міжрегіональну державу поставили перед японською зовнішньою політикою завдання адекватного реагування на нову ситуацію. Проте до цього часу Японія не проявляла особливих зусиль до будь-яких суттєвих змін свого зовнішньополітичного курсу та перегляду місця США у глобальному та регіональному контекстах.

На зовнішню політику Японії не вплинуло і зниження рівня військової конфронтації між Москвою та Вашингтоном. На відміну від Європи, де в 1985 році М. Горбачовим була розпочата так звана

“перебудова” зовнішньої політики, яка ініціювала глибокі політичні зміни на Далекому Сході, якщо не вважати того, що позиції СРСР у регіоні в зв’язку з політичною та економічною кризами стали значно слабкішими, особливих великих змін не відбулося. Хоч і у Вашингтоні, і у Токіо значно менше стали говорити про “радянську загрозу”, завдяки чому Японія отримала більшу “свободу рук” у межах союзу, це не торкнулося зниження рівня американсько-японського військового співробітництва.

Після того, як адміністрація Рейгана зрозуміла, що подальше збільшення японських військових витрат, на чому Вашингтон багато років після закінчення Другої світової війни наполягав, може підштовхнути Японію до намагання досягнути воєнної самостійності, був розпочатий пошук нових форм військово-політичного співробітництва. Крім позиції про прийняття на себе частини військових витрат щодо збройних сил США, дислокованих в Японії, та збільшення економічної допомоги тим країнам, стабільність яких була важливою для Заходу, Японія розглядала свій фінансовий внесок і як частину вкладу до “клубу” промислово розвинутих країн, що дозволяло їй почувати себе більш-менш рівноправним членом західного суспільства.

Не випадково, мабуть, саме в цей період поширюється співробітництво США і Японії в такій галузі, як наукові дослідження та розробки. 20 червня 1988 року Президент Р. Рейган і прем’єр-міністр Н. Такесіта підписали “Японсько-американську угоду про співробітництво в галузі науки і техніки”. Вона передбачала розширення двосторонніх науково-технічних контактів у таких галузях, як біотехнологія, інформатика та інші.

Слід зазначити, що в ці часи в Японії значно зростають витрати на науково-дослідницькі роботи в цілому (наприклад, якщо в 1976 фінансовому році вони становили 1,94% ВВП, то у 1986 році – 2,75% ВВП) [154], і особливо в галузі природничих наук (у 1987 році витрати приватних компаній становили 72,7%; державних НДІ – 13,9%; університетів – 13,3%) [155]. Ще факт: на початку 1986 року в Японії була розроблена міжнародна наукова програма під назвою “Людські кордони” (“Human Frontier Science Program”), а наприкінці 1987 року Національним фондом науки США, що фінансується американським урядом, була прийнята відповідна програма “Ініціативи з вивчення Японії” в галузі науково-технічних знань та впровадження в практику новітніх технологічних розробок [156].

Разом з тим вже у вересні 1989 року розпочалися японсько-

американські "структурні консультації", які ставили за мету пошук можливих шляхів усунення дисбалансу в торгівлі між США та Японією [157]. Безумовно, що японська сторона вбачала лише один шлях подолання економічних протиріч зі Сполученими Штатами – підвищення самостійності та особливої ролі Японії. Так, відомий економіст О. Сімомура надрукував книгу з досить цікавою назвою "Японія не винна. Винувата Америка". А книга, яку написали колишній міністр транспорту С. Ісіхара та голова правління "Соні" А. Моріта, мала назву "Японія, яка може сказати "ні". "Гадаємо, – підкреслюють автори, – Японії необхідно вже позбавитися рабського менталітету. Тоді вона стане центром світової промисловості" [158].

Більше того, коли у квітні 1987 року Президент Р. Рейган запровадив чисто номінальні і швидко відмінені потім обмежувальні тарифи на деякі види японської електронної продукції, заступник міністра зовнішньої торгівлі та промисловості М. Курода зауважив, що "Рейган нападає на Японію для того, щоб завоювати американську громадську думку, але він не розуміє, що Японія вже не служить американцям хлопчиком для побиття". Він попередив, що, "якщо Америка буде продовжувати здійснювати тиск на Японію, це може викликати у неї різку протилежну реакцію" [159].

Загальним підсумком економічного розвитку Японії у 1980-х роках є те, що до її фінансової могутності додалася могутність торгівельно-промислового [160]. Свідченням цього може бути той факт, що коли у 1979 фінансовому році залежність витратної частини бюджету від державного займу становила 39,6%, то у 1989 році – не більше 11% [161].

Визначною рисою міжнародних відносин цього часу була тенденція пошуку стабільності на глобальному рівні, і в цьому контексті американсько-японське співробітництво як у повоєнний період, так і за часів президентства Рональда Рейгана можна розглядати як позитивний фактор. Інша справа, що наприкінці 1990-х років цей пошук не обмежується лише попередженням виникнення глобальних та регіональних конфліктів. Мова йде лише про те, щоб гарантувати стабільність загальної міжнародної системи при низькій інтенсивності військового і політично-ідеологічного протистояння. Головна складність вбачається в тому, що якщо розглядати ситуацію в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні як частину глобальної системи міжнародних відносин, то ні Сполучені Штати, в силу розуміння стану в цій частині світу як сприятливого для власних інтересів, ні Японія, враховуючи

її власні проблеми у відносинах, які вона має з країнами регіону, не були готові до будь-яких вагомих змін у підходах до забезпечення глобальної і регіональної стабільності.

Але допоміжна роль Японії в глобальній стратегії Сполучених Штатів, на думку автора, не суперечить факту зростання її здатності здійснювати дипломатичними і політичними методами достатньо вагомий вплив на підхід американської адміністрації, а якоюсь мірою і європейських союзників Вашингтона, до деяких найважливіших загальносвітових проблем.

Держдепартамент США вважав, що до середини 1980-х років адміністрація Рональда Рейгана знаходилася в процесі визначення тихоокеанської зовнішньополітичної стратегії.

До речі, окремі вчені, наприклад, Н. Беглова та В. Кременюк, впевнені, що і сам термін "доктрина Рейгана" (мається на увазі зовнішньополітична доктрина) з'явився на початку 1985 року і одним з головних напрямків цієї доктрини було посилення "інтервенційних" тенденцій в американській зовнішній політиці [162].

Під час президентства Рейгана (перший період – до 1984 року) відбувається посилення спроб Сполучених Штатів поновити і закріпити свої позиції в економічному суперництві з Японією. Використовуючи для цього військово-політичну залежність Японії, вони спираються на переваги, насамперед, у постачальних галузях. Зберігається залежність Японії від американських поставок харчування, енергетичної сировини. Сполучені Штати, в свою чергу, теж відповідним чином залежать від імпорту японських товарів. Так, якщо експорт США в Японію у 1981 році становив 21,5 млрд. доларів, а імпорт – 39,9 млрд., то у 1984 році, відповідно, експорт складав 23,2 млрд. доларів, а імпорт – 57,3 млрд. [163].

Адміністрація Рейгана все більш жорсткіше висувала до Японії комплекс вимог, які торкалися двосторонньої торгівлі, загальноекономічної політики Японії і питань державно-монополістичного регулювання її економіки. Але тенденції, які привели до перетворення Японії у другу країну після США з міцним економічним і науково-технічним потенціалом, могли надалі зменшити її поступливість і ще більше сприяти поглибленню американсько-японських протиріч [164].

З середини 1980-х років відбувається суттєва зміна існуючих акцентів у зовнішньополітичному плануванні Вашингтона щодо Азіатсько-Тихоокеанського регіону. У США звертають пильну увагу на той факт, що у світовій системі наприкінці ХХ століття все більш зна-

чну роль будуть відігравати країни АТР, Східної та Південної Азії (Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Таїланд та інші). Так, у 1983 році при одній з провідних дослідницьких організацій "Фонд спадщини" було створено спеціальний Центр азійських досліджень. Директор Центру Дж. Коппер був переконаний, що "зростання ринкових економік Азії зробить Тихоокеанський басейн найбільш динамічною зоною світу у наступному столітті" [165]. До такого ж прогнозу дійшли вчені зі Стенфордського дослідницького центру: "Роль Японії зросте, а Східна Азія в цілому стане економічним центром світу" [166]. Більше того, на думку англійського дослідника С. Кірбі, ще у 1980-ті роки відбувся перехід від "гегемонії США до багатополосності світових структур і післянафтової цивілізації" [167]. Це свідчить про те, що Сполучені Штати наприкінці століття знайдуть у Японії приблизно рівного конкурента у світових справах.

Слід зауважити, що ідеї про азійську виключність у майбутньому торкнулись і державного апарату США. Так, помічник Держсекретаря США у справах Східної Азії та Тихого океану Г. Сігур наполягав на тому, що в майбутньому роль Тихоокеанського регіону буде для США не меншою, ніж роль Західноєвропейського [168]. Виступаючи на міжнародному форумі Торгівельної палати США 23 квітня 1986 року, сам Президент Рейган також визнав Тихоокеанський басейн "життєво важливим". Японію Рейган визначив як "головного політичного й економічного партнера та стратегічного союзника" американської тихоокеанської політики [169].

Головна складність зовнішньополітичної діяльності США в АТР полягала в тому, що як держава з глобальними світовими інтересами вони на той час не були готові до компромісів з окремими країнами цього регіону. Не менш важливим було й те, що наприкінці ХХ століття Японія перетворилася з об'єкта в суб'єкт світової політики. Американський вчений Р. Вернон вважає, що японські лідери 80-х років також були далекі від готовності увійти до союзу, "бажаного для американців". "Небажання Японії бачити себе повністю залежним членом американської команди, – підкреслює він, – було посилено розповсюдженням в Японії розумінням того, що американські позиції в світових справах послаблені" [170].

Необхідно зазначити, що тенденції до досягнення нового рівня американсько-японських відносин чітко проявили себе вже в другій половині 1980-х років [171], подальший розвиток цих відносин був досить складним. Починаючи саме з цього періоду, обидві сторони

намагаються шукати компроміси у своїх відносинах. Розпочинають діяти десятки двосторонніх консультативних органів. Як в самій Японії було достатньо захисників позицій США, так і серед впливових американських діячів було чимало тих, хто добре розумів велику політично-економічну взаємозалежність двох країн, на засадах якої і будувався їх післявоєнний союз. Порівняльно новим моментом у співробітництві США і Японії була домовленість про координацію політики в області надання закордонної економічної допомоги на підставі стратегічних інтересів Заходу, яка була досягнута на початку 1985 року між Державним секретарем Дж. Шульцем і міністром закордонних справ С. Абе [172]. Концепція "стратегічної допомоги" повинна була доповнити військове співробітництво двох країн. Вона була новим етапом у своєрідному "розподілі праці" між Сполученими Штатами і Японією.

У другій половині 1980-х років американсько-японське співробітництво отримало свого роду довгострокову програму – концепцію перебування "Тихоокеанського співтовариства" [173]. Про цю концепцію велося багато розмов, про неї написано чимало статей, її розробкою займалися декілька двосторонніх японсько-американських комітетів, національні комітети обох країн і ряд багатосторонніх форумів. Мова не йшла про створення військово-політичної організації в районі Тихого океану, але сам факт появи ідеї "Тихоокеанського співтовариства" свідчить про намагання США і Японії добитися провідних позицій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Американська концепція безпеки в АТР якраз і була заснована на тому, що в свій час було названо журналом "Ю.С. Ньюс енд Уорлд Ріпорт" "доктриною Рейгана для Азії", яка зводилася саме до "поновлення американського лідерства в регіоні" [174]. Вирішувати це завдання США намагалися, по-перше, шляхом створення антирадянської військової коаліції, в яку, на думку Вашингтона, повинні були увійти Японія, Австралія, Південна Корея, країни АСЕАН, а при відповідних обставинах – і Китайська Народна Республіка. По-друге, Сполучені Штати розглядали цей регіон не тільки як зону своїх політичних і економічних інтересів, але й як відповідний плацдарм військово-стратегічного протистояння з СРСР.

Взявши курс на проведення жорсткої антирадянської політики, Сполучені Штати починають вбачати в Японії потенційно важливу ланку в реалізації американських глобальних політичних і військово-

стратегічних цілей. Так, вже у вересні 1986 року Сполучені Штати добиваються від Японії згоди на її участь у програмі СОІ [175].

Незважаючи на те, що з середини до кінця 1980-х років американській дипломатії вдалося "наповнити" американсько-японські відносини антирадянським змістом, разом з тим вона не змогла забезпечити розвиток з Японією повністю гармонійних відносин у зв'язку з існуючими протиріччями. Приймаючи до уваги те, що в сфері економіки США та Японія у багатьох випадках діють солідарно, разом з тим для американсько-японських відносин часів правління Рейгана характерна несумісність фінансово-економічних інтересів [176]. Так, саме в цей період в американсько-японських відносинах мали місце співпадання географічних напрямків економічної діяльності (Тихоокеанська Азія, Західна Європа, Близький Схід), загострення торгівельної конкуренції, яка охопила, насамперед, внутрішній американський ринок. Загострювалися протиріччя між характерною для правлячих кіл Японії провідною роллю в Азії та американськими претензіями на домінуюче положення в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Суттєве місце в тихоокеанській стратегії США належало й Китайській Народній Республіці. Адміністрація Рейгана зберегла розроблену ще її попередниками геополітичну концепцію "китайської політики" Сполучених Штатів, а саме: можливість використання в американських інтересах "китайського фактора". При адміністрації Рейгана відносини з КНР фактично були поставлені в залежність від готовності китайської сторони прийняти як умову продовження Вашингтонським специфічних "неофіційних" відносин з Тайбеєм, враховуючи зафіксовані в законодавчому порядку односторонні зобов'язання США по забезпеченню обороноздатності острова [177].

Як ефективний канал впливу на політику китайського уряду у Вашингтоні сподівалися використати потребу Пекіна у співробітництві з США в галузі економіки, науки, техніки, освіти, у військовій сфері. Так, З. Бжезинський пропонував "зв'язати КНР системою загальних політичних інтересів, економічною залежністю та військово-політичним співробітництвом з тим, щоб створити умови для "взаємодії в області регіональної безпеки", використовуючи "китайський фактор" у сфері світової політики [178].

Адміністрація Рейгана значно більше приділяла уваги й субрегіону Південно-Східної Азії, який знову почав розглядатися як важлива ланка в глобальній американській стратегії протистояння

соціалізму. В американській позиції також вбачалося намагання взяти реванш за військову поразку у В'єтнамі. В історико-політологічній літературі Заходу того часу часто висловлювалась думка, що Південно-Східна Азія, особливо Індокитай, буде ще довгий час залишатися зоною напруженості і конфліктів, тому що саме тут більше, ніж в будь-якому місці, перехрещуються інтереси КНР та інших великих держав, і насамперед Сполучених Штатів і Японії [179]. В цілому роки правління адміністрації Рейгана характеризуються підвищенням уваги лідерів та громадськості США до тихоокеанського напрямку, значною активізацією зовнішньополітичної діяльності Вашингтона в басейні Тихого океану [180].